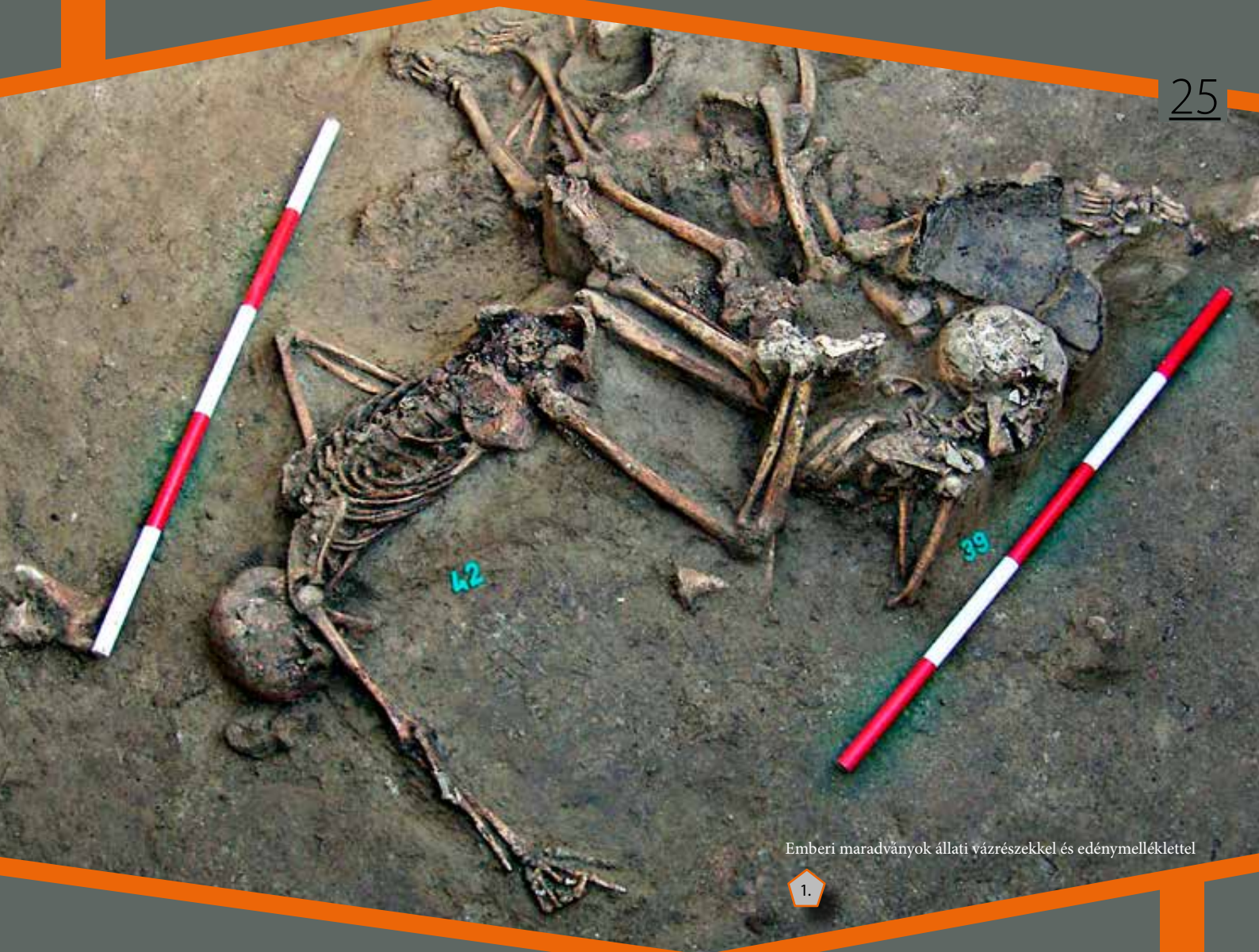

Erőszak és rítus a rézkorban:

25

Emberi maradványok állati vázrészekkel és edénymelléklettel

1.

emberi maradványok Abony határából

Az őskor időszakainak kutatásával foglalkozó régészek nehéz helyzetben vannak, amikor az egykori társadalmak közötti, vagy azokon belüli, kétségkívül már az emberi faj kialakulásától jelen levő erőszakos cselekmények rekonstruálására vállalkoznak. Míg a történetírásban már a kezdetektől jelentős szerep jut egyes harci események gyakran erősen formalizált leírásának, addig az írás előtti társadalmak esetében ezekről csak közvetett bizonyítékok állnak rendelkezésre.

Erőszak és rítus a rézkorban: emberi maradványok Abony határából

A konkrét harci cselekményekre, illetve egy-egy társadalom háborús berendezkedésére utaló jelek egyik csoportjába olyan tárgyak sorolhatók, amelyek kifejezetten fegyver jellegűek, vagyis egykori harci cselekmények eszközei lehettek. A források másik csoportját az erőszakos cselekmények elszennvedőinek maradványai jelentik, vagyis olyan emberi vázak, melyeken fizikai sérülések nyomai láthatóak. Ez utóbbi forráscsoport különleges leletgyűjtése látott napvilágot Abony határában.

Az várostól délre elhelyezkedő, egykor mocsaras területen fekvő Abony 36.–Turjányos-dűlő lelőhelyen 2004 és 2008 között megközelítőleg 140.000 m² kiterjedésű felületen folytak feltárások. A hatalmas kiterjedésű, egybefüggő lelőhelyen több mint 400 régészeti jelenség nyomaira bukkantak a régészek.

26

A közép-európai késő rézkor (Kr. e. 3700–2900) hatalmas területen meglepően egységes anyagi kultúrája, az ún. Badeni komplexum. Több jelentős, a további fejlődés szempontjából alapvető innováció is jellemzi ezt a korszakot, így többek között a szarvasmarha vontatta kocsi megjelenése, valamint bizonyos másodlagos termékek, például a gyapjú feldolgozása.

A feltárt gödrökből előkerült kerámialeletek stílusjegyei alapján a település a késő rézkor kialakuló szakaszával, a régészeti kutatás által protobolerázi horizont néven elkülönített kulturális egységgel hozható összefüggésbe, mely az abszolút kronológia dátumai szerint a Kr. e. 3700–3500 közötti időszakban terjedt el.

Emberi vázrészek és végtagok anatómiai rendben

Egy felnőtt nő csecsemőjével együtt eltemetve

Egy nő és egy kisgyerek csontváza

A jellegzetes háztartási objektumok – tároló és hulladékgyödrök, anyanyerő gödrök, kutak – mellett a terület északi és keleti szélén két, jól elkülöníthető területen, kilenc-kilenc, régészeti szempontból kiemelkedő jelentőségű gödör került elő, melyek mind méretükben, mind belső rétegződésükben eltértek a település többi objektumától. A 3–3,5 méter átmérőjű gödrök mélysége 2 és 4,5 méter között változott.

Az objektumok feltárása során világossá vált, hogy azok célirányosan kialakított áldozati gödrök, úgynevezett bothrosok voltak. Jó néhány ilyen típusú gödörből ép állapotban elhelyezett kerámiaedények; tálak, fazekak, korsók, valamint úgynevezett tejesköcsög alakú edények láttak napvilágot. A beásásokból ugyanakkor összesen 48 emberi váz, illetve vázrész is feltárára került. A csontvázak jól elkülöníthető rétegekben helyezkedtek el, némely esetben 4–5 emberi maradványt is el lehetett különíteni egy rétegen belül (1. kép). Mellettük rendszerint állati vázrészeket, edényeket és kőeszközöket helyeztek el. A teljes csontvázak helyzete több esetben arra utal, hogy a halottakat egyszerűen a gödrökbe dobták, ugyanakkor bizonyos mértékű utólagos elrendezés nyomai is megfi-

gyelhetők. Elhelyezésük módja eltér a korszak temetőiben feltárt, gondosan elrendezett, általában úgynevezett zsugorított testhelyzetű halottakétól.

Az ásatás északi részén feltárt gödör csoportba temetett/dobott 48 egyén kor és nem szerinti megoszlása változatos képet mutat: 16 magzat/újszülött, 8 gyermek, 24 felnőtt

Egy felnőtt nő hasába döfött emberi szárkapocscsont feltárás közben

(11 férfi és 13 nő) maradványai kerültek elő. A teljes csontvázak mellett anatómiai rendben maradt vázrészek, például lábak, koponyák is napvilágot láttak (2. kép). Szórványos emberi csonttöredékek ugyanakkor a település teljes területén előfordultak.

A csontmaradványok részletes antropológiai vizsgálata során számos esetben sikerült kóros elváltozásokat megfigyelni.

Ezek egy része az egykori közösség általános egészségi állapotát tükrözi, számos esetben azonban megfigyelhetők voltak erőszakos cselekményekre utaló nyomok is, ezek között két esetben bizonyos, hogy a sérülés a halál időpontja körül történt, valószínűleg annak kiváltó oka lehet. Egy felnőtt nő bordái közé egy állati szarvcsapot (3. kép), egy másik nő egyik alsó háti csigolyájába pedig egy emberi szárkapocscsontot döftek (4-6. kép).

Egy felnőtt férfi karcsontján és az alatta fekvő felnőtt nő sípcsontján és szárkapocscsontján a testek után dobott kő okozta, már az elhalálozás után történt törések láthatók (7. kép). Mindezek a jelenségek, valamint az egyes halottak feldarabolása alapján felvethető a többi eltemetett erőszakos halálának lehetősége is, ennek

közvetlen csonttani bizonyítékai azonban hiányoznak. Az erőszakos cselekmények ugyanakkor a mindennapok során sem lehettek ritkák; a település gödreiből előkerült koponyatetők jó részén éles tárgyaktól (valószínűleg kőbaltáktól) származó, gyógyult sérülések nyomai is láthatók (8-9. kép)

Mind a feltárt rituális gödrök értelmezése szempontjából, mind általánosabb, történeti embertani szempontból igen fontos egy jellegzetes, öt egyén arckoponyáján megfigyelt elváltozás, mely valószínűleg a mindmáig jelenlevő specifikus fertőző megbetegedés, a lepra jelenlétére utal a rituális gödrökbe helyezett halottak között (10. kép). Bár közvetlen bizonyítékok nem támasztják alá, nem zárható ki az erőszakos cselekmények összefüggése a lepra látványos elváltozásokat okozó külső megjelenésével. Ez az egykori társadalom tagjai számára megmagyarázhatatlan, félelmetes jelenség lehetett, mely mint egy „rituális válasza” ösztönözhette őket.

A csigolya szöveti állományába fúródott szárkapocscsont

A késő rézkor kezdetére (Kr.e. 3700–3600) keltezhető leprás megbetegedések jelentősen módosíthatják a lepra időbeni megjelenéséről szóló korábbi paleoepidemiológiai ismereteinket, és azokat az eredményeket támasztják alá, miszerint a lepra Kelet-Afrikából kiindulva Európán (vagy a Közel-Keleten) keresztül érte el a Távol-Keletet.

Örlőkővel összetört emberi vázcsontok

Emberi koponyán megfigyelt gyógyult sérülések nyomai

Az emberi vázakat nem tartalmazó rituális gödrökben végzett áldozati tevékenység „normál” menete az állati húsos vázrészek, illetve (feltételezhetően étellel, itallal megtöltött) edények rendszeres elhelyezése. A régészeti megfigyelések alapján az emberi maradványok bekerülése ugyanakkor a rítusnak egy következő fejlődési fokozata lehet, melynek oka valószínűleg a közösséget ért egyszeri váratlan krízishelyzet. A későbbiek során ezek az elemek egyre inkább beépülhettek a mindennapi rituális cselekvések sorába, erre utal az egyes csontvázak hasonló módon történő feldarabolása is.

Fontos hangsúlyoznunk ugyanakkor, hogy nem bizonyítható közvetlenül az sem, hogy a gödrökbe dobott áldozatok a településen élt közösség tagjai közül kerültek ki, vagy szomszédos, esetleg idegen környezetből idekerült egyénekről van szó.

Nem zárható ki az sem, hogy a patológiás eseteket ezeknél a rítusoknál előnyben részesítették, illetve a kontrollálatlan események, mint például az egyre gyakoribbá váló megbetegedések, mederbe terelését kísérelték meg a rituálé segítségével.

Az egyes abonyi csontvázak elhelyezése külön-külön a temetkezés, a tömegsír és az áldozat fogalmával is leírható. A maradványok rétegeken belüli egymáshoz való viszonyát, illetve az egész együttest komplexen vizsgálva azonban, egykori rituális jelképrendszert sejtethünk mögötte, melynek gyakorlatában egyes emberek, embercsoportok elleni erőszakos cselekmények központi szerepet játszhattak.

A Kárpát-medence késő rézkorából számos, az Abonyban feltárthoz hasonló régészeti objektum ismert, melyből több egyén csontváza, illetve vázrészlete került elő. Az ilyen tömegsírként vagy áldozati gödröként leírt temetkezéseket elsősorban rituális gyilkosságokkal, háborúskodással vagy járványokkal hozták összefüggésbe. Ezek értelmezése, azonban mint láthattuk, korántsem

egyszerű, a maradványok közvetlenül csak az áldozatokra utalnak, az „elkövetőket” viszont csak cselekedeteik közvetett nyomai alapján tanulmányozhatjuk.

Emberi koponyán megfigyelt, valószínűleg kőbalta által okozott gyógyult sérülés nyoma

Lepra jelenlétére utaló csontelváltozások az egyik emberi koponyán

